

Баран Б.М.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Петрик Ю.Б.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ТА УКРАЇНСЬКОГО ЄПАРХІАЛЬНОГО КОМІТЕТУ ОПІКИ НАД ВІЙСЬКОВИМИ СИРОТАМИ У СТВОРЕННІ ТА РОЗВИТКУ ДИТЯЧИХ ПРИТУЛКІВ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ В 1917-1924 рр.

У статті досліджено соціально-політичні та економічні передумови поширення явища сирітства серед дітей у роки Першої світової війни та на початку міжвоєнного періоду на теренах Східної Галичини. Виявлено способи подолання цієї проблеми шляхом побудови дитячих захистів (притулків) і їхнього утримання. Зроблено висновок, що Українська греко-католицька церква та Український Єпархіальний комітет опіки над військовими сиротами мали на меті об'єднати різні суспільні верстви краю з метою вирішення соціально-економічних, освітніх та релігійних проблем, пов'язаних із трагедією сирітства. Продемонстровано, що в допомозі сиротам важливу роль відігравали звичайні парафіяни.

З'ясовано, що в такий спосіб в окреслений час важливу роль у допомозі сиротам війни відіграли Українська греко-католицька церква та створений під її егідою Український Єпархіальний комітет опіки над військовими сиротами. Простежено способи допомоги таким притулкам зі сторони певних організацій соціально-економічного та релігійного спрямування. Проаналізовано особливості створення ними сиротинців та догляду за ними. Оцінено значення вказаних вище закладів у допомозі сиротам. Прослідковано особливості прийому сиріт до притулків, а також специфіку їхнього навчання та виховання.

Незважаючи на низку існуючих проблем, пов'язаних із подіями Першої світової війни та їхніми наслідками, Українській греко-католицькій церкві та Українському Єпархіальному комітету опіки над військовими сиротами вдалося досягти якісних змін у вирішенні проблеми сирітства у регіоні. Авторами введено у науковий обіг неопубліковані раніше архівні матеріали.

Ключові слова: Українська греко-католицька церква, Український Єпархіальний комітет опіки над військовими сиротами, благодійництво, сирітство, Перша світова війна, дитячі захисти.

Добро – це те, що може побачити сліпий і почути глухий.

Марк Твен

Постановка проблеми. В сучасній науці та громадсько-політичній діяльності останнім часом дедалі більший інтерес викликають питання благодійництва та благодійних організацій. Саме благодійницька діяльність виступала тією сферою соціального життя, яка допомагала потребуючим цього особам тоді, коли органи державної влади з різних причин цього не робили.

Актуальність запропонованої тематики полягає у висвітленні діяльності Української греко-католицької церкви та Єпархіального комітету опіки над військовими сиротами, що зумовлено пере-

бігом і наслідками воєнних дій Першої світової війни. У цей складний період духовенство Греко-католицької церкви на чолі з Блаженним митрополитом Андреем Шептицьким взяло на себе тягар опікунства над «сиротами війни», війни, якої людство ще не бачило, особливо в Східній Галичині. Науковий інтерес до теми, яка пропонується, полягає у пошуках та відборі інформації, що міститься в архівних фондах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика благодійництва як вияв діяльності небайдужих людей до суспільних проблем на українських теренах у період Першої світової війни та у міжвоєнний час згадується у працях Л. Жванко [5], В. Великочого [2], П. Лепісевич [6], О. Реєнта [9], О. Донік [4] та інших дослідників.

Важливою джерельною базою для дослідження тематики благодійної діяльності Української греко-католицької церкви та Українського Єпархіального комітету опіки над військовими сиротами є праці Л. Гентош [3], І. Андрухів [1] та І. Пилипіва [8], а також деякі документи Центрального державного архіву України у місті Львові (ЦДАЛ) [10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19]. Окремо хотілося б також звернути увагу на недостатню розробленість досліджуваної теми у вітчизняній науці.

Постановка завдання. Метою статті є на основі архівних матеріалів розкрити запропоновану проблематику в контексті соціально-економічної діяльності Української греко-католицької церкви у Східній Галичині в окреслений період. Для її досягнення передбачається реалізація таких завдань: 1) визначити характер інформації, яку містять архівні джерела; 2) розглянути питання створення Єпархіального комітету опіки над військовими сиротами; 3) проаналізувати його діяльність та зробити відповідні висновки, послуговуючись принципом історизму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перша світова війна стала явищем, яке довело до кризи територію багатьох регіонів Європи. Не стала винятком і Східна Галичина. Війна принесла на ці терени руйнування, розруху, голод, занепад у соціальній, економічній, політичній і культурній сферах. Не вщухала криза на території Східної Галичини і в перші післявоєнні роки. Найбільш чутливими до таких буремних подій стали найбільш незахищені групи населення: жінки, люди похилого віку, інваліди та діти. Протягом цього часу особливо загострилася проблема дітей-сиріт, які під час воєнних дій втратили своїх батьків як на фронтах війни, так і внаслідок пов'язаних із війною причин. Особливо важким було їхнє становище у 1918-1919 роках, коли спостерігався край високий рівень смертності серед сиріт [10, арк. 1–2]. Зазначимо, що бойові дії не полишили Східну Галичину і після завершення Першої світової війни та тривали тут аж до 1920 року.

Державні утворення, у складі яких знаходилися ці землі в окреслений період (Австро-Угорська імперія, Західноукраїнська Народна Республіка, Друга Річ Посполита), здебільшого не мали достатньої змоги, щоб допомогти сиротам. Саме тому зросла роль благодійництва, до якого долучилися небайдужі особи із числа інтелігенції. Не стала винятком і Українська греко-католицька церква, яка вкотре продемонструвала свою єдність із галицьким населенням.

У січні 1916 року під егідою її Львівської єпархії виникає товариство під назвою Український Єпархіальний комітет опіки над військовими сиротами (далі – Єпархіальний комітет, Український Єпархіальний комітет). Метою його діяльності була допомога не лише сиротам, а й дітям із убогих і морально занедбаних сімей греко-католицького віросповідання віком від 2-ох до 14-ти років. Додатково комітет ставив собі за мету підтримку інших благодійних організацій. Серед таких були засновані дещо згодом Українське крайове товариство охорони дітей та опіки над молоддю, Східно-галицьке Товариство охорони дітей і молоді, Український фонд воєнних вдов і сиріт, Український Горожанський Комітет.

Спільно із Єпархіальним комітетом вони намагалися зменшити смертність серед українських дітей, займалися культурно-національним відродженням молоді, поширювали власні ідеї щодо допомоги молоді та опіки над дітьми, відкривали сирітські будинки, навчальні заклади, збирали кошти та статистичні дані щодо становища сиріт, допомагали інтернованим і полоненим особам [10, арк. 1–2]. На нашу думку, такі дії хоча і опосередковано, але сприяли розвитку ідеї щодо української державності на землях Східної Галичини, створюючи для цього певне підґрунтя.

Одним із найважливіших аспектів у діяльності Українського Єпархіального комітету було відкриття сирітських захистів, або притулків. Саме притулки були тими закладами, які ставали прихистком для воєнних сиріт, там останні могли отримати необхідні житло, їжу, одяг, опіку та певну освіту. На момент заснування комітету існувало 18 таких закладів на території Львівської єпархії (в тому числі Український сирітський захист імені Андрея Шептицького) та по 6 – на теренах Перемишльської та Станіславівської єпархій. Усі вони існували за сприяння Української греко-католицької церкви, а після виникнення Єпархіального комітету підпали у його підпорядкування [10, арк. 1–2]. Кількість закладів коливалася. Так, станом на 1922 рік їх налічувалося 22 [17, арк. 3], із них 3 діяло у Львові, по одному – у населених пунктах Товсте, Жовква, Кам'янка, Словіта, Золочів, Терембля, Тарнополь, Унів, Болехів, Бучач, Долина, Журавно, Калущ, Залуква, Сколе, Стрий, Станіславів, Ясень [17, арк. 5].

Різною була кількість підопічних у закладах. У 1919 році там проживало близько 660 дітей, із яких близько 200 – у львівських притулках [17, арк. 10]. Відомо, що у червні 1918 року в захисті

у Бережанах проживало 20 дітей [17, арк. 14], у листопаді того ж року у Львівському сиротинці на вул. Потоцького – 200 [17, арк. 14], а на початку 1920-х років у ньому ж містилося 170 дітей, 25 – у Львові на вул. Коперника, ще 7 – на вул. Скарги [11, арк. 1, 99].

У 1924 році 14 вихованців розміщувалося у Журавно [18, арк. 6], 16 – у Львові на вул. Коперника [18, арк. 4], 10 – у Вишнівчику [18, арк. 7], 35 – у Словіті [18, арк. 8–9], 7 – у Золочеві [18, арк. 10], 28 – у Городку Ягеллонському [18, арк. 11–12], 110 – у Львові на вулиці Потоцького [18, арк. 13–14], 37 – у Стрию [18, арк. 16–18], 24 – у Львові на вулиці Сикстутській [18, арк. 15], 60 – у «Сирітському захисті» в Тарнополі [18, арк. 19], 13 – у місті Кам'янка [18, арк. 20], 25 – на вулиці Коперника у Львові [18, арк. 21], 35 – в Уневі [18, арк. 22–23], 20 – у Сколе [18, арк. 24], 70 – в «Українській захоронці» у Тарнополі [18, арк. 25].

При нагоді комітет відправляв частину дітей на виховання у приватні будинки (станом на 1919 рік таких було приблизно 2560) [17, арк. 10]. Інколи звичайні обивателі зверталися до комітету щодо прийому до їхніх закладів опіки тих чи інших дітей, які потребували допомоги [11, арк. 29].

Як стверджували представники комітету у листі до Вінніпезького Братства святого Миколая (Канада), державна підтримка як під час Першої світової війни, так і по її завершенні, незважаючи на назву держави, до складу якої входили українські землі, була украй малою. Наприклад, у перші роки після Комп'єнського перемир'я була відновлена Польська держава (Друга Річ Посполита), до складу якої у 1918–1923 роках перейшли землі Східної Галичини [7, с. 353–362].

Так, на утримання одного сироти у захисті на початку 1920-х років місячно виділялося 35 000 марок, що дорівнювало 1/3 цента США. Звернемо увагу, що тогочасна ціна одного курячого яйця становила 170 000, буханки хліба – 540 000, а літр молока коштував 650 000–700 000 марок [11, арк. 1]. Тому можна зробити висновок, що сирота мусив чекати 10 місяців, щоб мати змогу купити 0,5 літра молока. Це означає, що вижити за державну допомогу було фактично не можливо, тож допомога з боку організацій і приватних осіб була украй необхідною.

Будівництво споруд під сиротинці часто відбувалося на землях, що перебували у церковній власності, та проводилося під керівництвом комітету: організація домовлялася із відповідними особами, органами влади чи установами про будма-

теріали, проектування, оснащення будівлі, термін роботи тощо [16, арк. 6–9]. Захисти, на жаль, не могли похизуватися наявністю великої кількості будинків із відповідними умовами, не говорячи вже про те, що не було можливості дістати одяг (як буденний, так і зимовий), білизну чи взуття. Проблеми виникали навіть із їжею [11, арк. 1, 99; 17, арк. 3–4, 14]. Як заснування нових, так і утримання вже існуючих притулків вимагало допомоги зі сторони усіх небайдужих. З огляду на ці обставини, комітет звертався як до різних організацій, так і до звичайних громадян із проханням про пожертвування [11].

У період із 1916 по 1918 роки організація неодноразово отримувала допомогу від Бюро військової допомоги при Галицькому Намісництві, яке надавало асигнування на користь сиротинців [12, арк. 2–14]. Щоправда, цей орган надсилав кошти лише на «круглих» сиріт і на тих, хто залишився сиротою по одній зі сторін (по матері чи по батьку) за умови, якщо та сторона, яка залишилася в живих, не мала жодної змоги допомогти дитині [12, арк. 1]. Постійним партнером і жертводавцем комітету був Червоний Хрест [13]. Наприклад, проводилися переговори із його американською філією щодо надання полотна, сукна та шкіри для пошиття одягу і взуття на користь притулків [11, арк. 106; 17, арк. 4]. Існували певні стосунки із такими організаціями як «Український Жіночий Союз», «Союз скандинавських жінок» [14], Український Фонд вдів і сиріт, «Народна торгівля», «Дністер», «Достава», Земельний Іпотечний банк [15].

Допомога для закладів під приватних осіб надходила із різних міст і сіл не лише з українських теренів, а й зі всього світу: Львів, Одеса, Вінніпег, Відень, Монте Карло, Прага. Збір на притулки приходив від пожертв, зібраних під час богослужінь у церквах [11, арк. 8–14]. Частина людей хотіла допомогти комітету у зборі коштів, тож просили надати їм право збирати допомогу від імені організації [11, арк. 24–25, 34].

Населення здебільшого приносило до захистів картоплю, інколи – зерно, крупи, муку, хліб, яйця, квасоллю, буряк, при нагоді – гроші. Потім результати зборів записували на спеціальних листах і відправляли їх із зібраними продуктами [11, арк. 1, 40, 50–54, 62–68, 78–81, 87, 95–96, 107]. Деякі особи навіть пропонували передати комітету худобу. Наприклад, Володимир Старосольський хотів передати на цілі захистів корову, якби у них було необхідне приміщення для її утримання [11, арк. 56]. Із подібною пропозицією

до комітету від імені Українських Січових Стрільців звертався Ілько Цюк [11, арк. 61].

До комітету інколи зверталися світські особи (наприклад, Тома Вацеба із містечка Лисець поблизу Станіслава) з проханням дати дозвіл на заснування захисту у цьому населеному пункті. До подібних звернень організація ставилася дуже обережно (особливо, якщо ініціатива надходила від осіб, не пов'язаних із церквою). У таких випадках комітет намагався отримати про прохача детальну інформацію та ретельно перевіряв її за допомогою місцевих священнослужителів [16, арк. 3–5].

Активну роль у допомозі сиротинцям відігравали парафії, які займалися збором коштів і продуктів [11, арк. 50–52, 57, 98]. По-перше, священники користалися довірою серед населення, по-друге, у них були хороші стосунки із представниками комітету, що забезпечувало контакт між організацією та особами, які хотіли скласти пожертвування. Відомо, що інколи приходили листи на адресу представників комітету від осіб, які знали про діяльність притулків, тож запитували, чи можна передати пожертву через місцевих священнослужителів [11, арк. 55]. Час від часу був брак комунікації між окремими населеними пунктами та комітетом, коли жителі збирали пожертву, проте надіслати її можливості не було. Зокрема, подібна ситуація склалася у селі Пуків на Станіславщині. Проте такі випадки траплялися нечасто [11, арк. 99].

Додатковий грошовий дохід комітет отримував від безпосередніх прибутків греко-католицької церкви. Зокрема, це кошти від її господарської діяльності (нерухомість, торгівля, боржники, ощадна каса, резерви, кредити). Основними видатками комітету були купівля усього необхідного для захистів, виплата зарплат працівникам захистів, відсотки, виплачувані кредиторам. Дозвіл на збір пожертв брали від відповідних органів влади (здебільшого від староств) або інколи від керівництва певної армії, яка розміщувалася на відповідній території (особливо в роки Першої світової війни) [11, арк. 72–73, 82, 107]. Щоправда, не завжди влада чи армія давали згоду на збір [11, арк. 72–73].

Після прибуття у заклад сиріт записували у спеціальні журнали, де вказували їхнє ім'я, прізвище, дату і місце народження, інформацію про батьків, дати їхнього прийняття у заклад і вибуття звідти, кількість днів утримування, при нагоді вказували особливі примітки (наприклад, місця захоронення їхніх родичів) [11, арк. 52; 18, арк. 6].

Додатково дітей вписували у так звані протоколи «зглошення дітей» до сиротинців. Вони містили такі дані: ініціали дитини та дата її народження; імена та прізвища батьків, їхнє віросповідання, інформація, чи вони ще живуть, а якщо ні, то яка причина смерті; маєтковий стан родичів; якомога повніша інформація про рідню дитини, яка залишилася в живих (імена, вік, професія, місце проживання); стан освіти дитини (чи ходила до сих пір до школи та до якої, якщо так); чи одержувала дитина якусь допомогу; чи щеплена від віспи; на які недуги перехворіла; які речі та документи має при собі; дані про опікуна (якщо такий є); рішення представників комітету щодо прийняття дитини у заклад; дата її вибуття з прибутку із зазначенням причини та особи, яка забирала дитину [19, арк. 2].

Дітям шкільного віку надавали середню освіту, частина з них навчалася при нагоді певним ремеслам [11, арк. 3]. Вихованці вивчали такі навчальні предмети: релігія, спів, руська (українська) мова, ручна робота (трудове навчання), рахунки та геометрія (математика), гімнастика, малювання. Успіхи у навчанні оцінювалися. Паралельно ставилися оцінки за старанність, поведінку та зовнішній вигляд.

Діти отримували 5-разове харчування на день за конкретним графіком (2 сніданки, обід, підвечірок і вечеря). Збереглися цікаві дані про раціон вихованців у закладах. На перший сніданок вони отримували булку з чаєм або кавою, на другий – хліб, на обід – суп і картоплю або пражуху (страва із муки). Під час вечірніх прийомів їжі дітей теж годували супом [17, арк. 6].

При закладах працювала низка працівників: вчителі, служниці, кухарки, прачки та економки. Закладом управляла настоятелька або настоятель [17, арк. 6]. Важливу роль відігравали монахині (зокрема, сестри Василянки), які часто працювали на благо захистів лише за їжу [17, арк. 18]. Як вказували самі члени комітету, головною метою діяльності цих закладів, як і всієї організації, було виховання у національному та релігійному дусі свідомої гідної молоді для українського народу [11, арк. 5].

Висновки. Можна зробити висновок, що створення та розвиток сиротинців Українською греко-католицькою церквою та Українським Єпархіальним комітетом опіки над військовими сиротами було неоціненною допомогою одній із найбільш вразливих верств українського населення краю. Саме інформаційна робота цих організацій дала змогу зосередити зусилля усіх небайдужих на благодійницькій сфері.

Зібраний матеріал щодо запропонованої тематики дає змогу оцінити масштаби поширення та з'ясувати особливості співпраці Української греко-католицької церкви та Єпархіального комітету опіки над військовими сиротами, які допо-

могли уникнути соціальної трагедії сирітства на зазначених теренах. Добročинна діяльність дала змогу значній частині сиріт отримати дах над головою, освіту та уберегтися від багатьох лих воєнного та післявоєнного часу.

Список літератури:

1. Андрухів І. Станіславівська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект : наукова монографія / І. Андрухів. Надвірна : Надвірнянська друкарня, 2010. 500 с.
2. Великочий В.С. Австро-угорська політика в Галичині періоду Першої світової війни: штрихи до аналізу української історіографії / В.С. Великочий // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. 2010. Вип. 17. С. 373–389.
3. Гентош Л. Митрополит Шептицький: 1923-1939. Випробування ідеалів / Л. Гентош. Львів : ВНТЛ–Класика, 2015. 586 с.
4. Донік О.М. Діяльність громадських організацій і товариств у справі допомоги військовим і цивільному населенню в Україні у роки Першої світової війни (1914-1918 рр.) / О.М. Донік // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. 2002. № 4. С. 155–182.
5. Жванко Л.М. Біженці Першої світової війни: український вимір (1914-1918 рр.) : монографія / Л.М. Жванко. Харків : Віровець А.П. «Апостроф», 2012. 568 с.
6. Лепісевич П.М. Загальна Українська Рада: проблеми консолідації національно-демократичних сил (1914-1916 рр.) : дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Лепісевич П.М. Львів, 2005. 195 с.
7. Петровський В.В., Радченко Л.О., Семененко В.І. Історія України: неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі. / В.В. Петровський, Л.О. Радченко, В.І. Семененко. Харків : ВД «Школа», 2010. 624 с.
8. Пилипів І. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918-1939 рр.) : монографія / І. Пилипів. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. 440 с.
9. Реєнт О. Україна в Першій світовій війні: сучасні науково-методологічні акценти / О. Реєнт // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 2007. № 16. С. 88–103.
10. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАУЛ). Ф. 572. Оп. 1. Спр. 1. 2 арк.
11. ЦДІАУЛ. Ф. 572, Оп. 1. Спр. 2. 108 арк.
12. ЦДІАУЛ. Ф. 572, Оп. 1. Спр. 3. 14 арк.
13. ЦДІАУЛ. Ф. 572, Оп. 1. Спр. 4. 54 арк.
14. ЦДІАУЛ. Ф. 572, Оп. 1. Спр. 5. 119 арк.
15. ЦДІАУЛ. Ф. 572, Оп. 1. Спр. 6. 47 арк.
16. ЦДІАУЛ. Ф. 572, Оп. 1. Спр. 8. 14 арк.
17. ЦДІАУЛ. Ф. 572, Оп. 1. Спр. 9. 44 арк.
18. ЦДІАУЛ. Ф. 572, Оп. 1. Спр. 11. 69 арк.
19. ЦДІАУЛ. Ф. 572, Оп. 1. Спр. 17. 100 арк.

Baran B.M., Petryk Yu.B. ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN GREEK CATHOLIC CHURCH AND UKRAINIAN DIOCESAN COMMITTEE FOR THE CARE OF MILITARY ORPHANS IN THE CREATION AND DEVELOPMENT OF CHILDREN'S SHELTERS IN EASTERN GALICIA IN 1917-1924

The article examines the socio-political and economic preconditions of the spread of such a phenomenon as orphanhood among children during the First World War and at the beginning of the interwar period in Eastern Galicia. Ways to overcome this problem by building children's shelters (shelters) and their maintenance have been identified. It was concluded that the Ukrainian Greek Catholic Church and the Diocesan Committee for the Care of Military Orphans aimed to unite the various social estates of the region in order to solve socio-economic, educational and religious problems related to the tragedy of orphanhood. It has been shown that ordinary parishioners played an important role in helping orphans.

It was found that in this way the Ukrainian Greek Catholic Church and the Ukrainian Diocesan Committee for the Care of Military Orphans, created under its auspices, played an important role in helping the orphans of the war. Ways to help the above-mentioned shelters from certain organizations of socio-economic and religious orientation have been traced. Ways to help the above-mentioned shelters from certain organizations of socio-economic and religious orientation have been traced. The peculiarities of their formation of orphanages and their care are analyzed. The importance of the above institutions in helping orphans was

assessed. The peculiarities of admitting orphans to shelters, as well as the specifics of their education and upbringing are traced.

Despite a number of existing problems related to the events of the First World War and their consequences, the Ukrainian Greek Catholic Church and the Diocesan Committee for the Care of Military Orphans have managed to achieve qualitative changes to address the problem of orphanhood in the region. The authors introduced previously unpublished archival materials into scientific circulation.

Key words: *Ukrainian Greek Catholic Church, Ukrainian Diocesan Committee for the Care of Military Orphans, philanthropy, orphanhood, World War I, child protection.*